

ОРЧУУЛГАЗҮЙ / TRANSLATION STUDIES
NATIONAL UNIVERSITY OF MONGOLIA

Volume 11

2023

Дугаар 11(591)

**МОНГОЛ УЛСЫН АРДЫН УРАН ЗОХИОЛЧ Т.ГАЛСАНГИЙН
ОРЧУУЛГЫН УР ЧАДВАРЫН ТУХАЙ**
(Л.РЕБРЯНУГИЙН “ИОН” РОМАНЫ МОНГОЛ ОРЧУУЛГЫН ЖИШЭЭН
ДЭЭР)

Э.Батжавхлан⁷⁶

Abstract: This article analyzes the Mongolian translation of the novel "Ion" by the famous Romanian writer Liviu Rebreanu. The Mongolian translation of this novel was made by a duet of translators T. Galsan and B. Chimiddorzh, published in the State Publishing Department in Ulaanbaatar in 1988. Using several examples, the author of the article analyzes in detail the features of the Mongolian translation, comparing them with the Romanian original of the novel, evaluating the work of translation as an example of a good innovative translation, where the ways of conveying the creative work of the Romanian writer were thoroughly studied and implemented, and translated into the Mongolian language, taking into account the features mentality of Mongolian readers. The author also criticizes the fact that many good Mongolian translations of the second half of the twentieth century still remain outside the attention of researchers, one of such invaluable translation publications is the translation work of the famous Mongolian writer T. Galsan. Over the past few years, many literary translations have been published in Mongolia, but in addition to the quantity, the quality of translations is clearly deteriorating due to the increasingly widespread processed machine translations. Therefore, the author of the article also calls for studying the creative experience of translations of older generations, as an example of reference translation works.

Түлхүүр үг: орчуулгын уран зохиол, румыны уран зохиол, “Ион” роман

Орчуулгын уран зохиол нь хэл, сэтгэлгээ, соёлын харилцааны нэгэн том ундарга болж тухайн ард түмний хэл, утга соёлын хөгжил шинэчлэлийн төлөв, хандлагыг тодорхойлогч чухал хүчин зүйлийн нэг байдаг юм. Аль ч улс үндэстний уран зохиолын хөгжил хувьслын түүхийг харахад уран сайхны сэтгэлгээний уламжлалт суурь мөн чанарыг нь шинэ агуулга хэлбэрээр баяжуулж тодорхой шинэчлэл рүү хөтлөхөд нөлөө

⁷⁶ доктор, дэд профессор, МУИС, ШУС, ХУС-ын Утга зохиол, урлаг судлалын тэнхим

түлхэц болсон суурь шалтгааны дотор уран зохиолын эко орчны хүрээнд буюу улс төр, нийгэм, соёлын амьдралд гарсан өөрчлөлт хувьсал, дотоод гадаад харилцааны хүчтэй идэвхжил байдаг.

XX зуун бол Монголын орчин үеийн утга соёл хөгжиж төлөвшсөн түүхэн цаг үе байсан гэдэг нь нэгэнт маргашгүй үнэн билээ. Нийгэм цаг үеийн өөрчлөлт шинэчлэлтийн их хувьсал энэ зууны утга зохиолд нөлөөлсний адил уран зохиол ч нийгэмдээ мөн нөлөөлж харилцан салшгүй шүтэлцээтэй хөгжлийн замыг туулжээ. Шинэ цагийн уур амьсгал, үзэл санаа, урлан туурвихуйн цоо шинэ арга барил, чиг хандлагаар Монгол орны бүтээн байгуулалт өрнөж, тэр дундаа утга зохиол баяжиж бүхэлдээ орчин цагийн гэсэн тодотголтой болох нөхцөлийг агуулсан юм⁷⁷.

Чухам түүхэн энэ цаг үед их төлөв энэтхэг, төвд, хятадын утга соёлоос орчуулж ирсэн монголын орчуулгын уламжлал дорнын хүрээ хязгаараас хальж дэлхийн утга зохиолын баялаг сангаас өргөнөөр орчуулах болсон төдийгүй монголын утга зохиол ч дэлхийн олон улс орны уншигчдын хүртээл болон танигдаж, түүний хэрээр судлаач шүүмжлэгчдийн анхааралд өртөх, үнэлэмж нь нэмэгдэх, олон талт судалгаанууд нь гүнзгийрэх болсны хувьд орчуулгын уран зохиолыг зүй ёсоор манай утга зохиолыг хөгжил шинэчлэл рүү нь хөтөлсөн, тэрхүү орчныг нь нөхцөлдүүлж өгсөн чухал хүчин зүйлийн нэг байсан гэж хэлж болно. Энэ үед Ж.Цэвээн, Д.Нацагдорж, Ц.Дамдинсүрэн, Б.Ренчин нараас эхлээд үе үеийн эрдэмтэн, зохиолч, сэхээтнүүд маань шилмэл сайн орчуулгуудыг хийсээр ирсэн билээ.

Уран зохиолын, тэр дундаа орчуулгын уран зохиолын түүхэнд ганцаараа бие дааж бус хамтарч хийсэн уран бүтээлийн шилдэг жишээ цөөнгүй байдаг билээ. Үүнд бид ах дүү Якоб ба Вильгельм Гримм, Ильф ба Петров гээд цөөнгүй жишээг дурдаж болно. Жишээ нь хятадын орчуулгын уран зохиолын түүхэнд өрнийн утга соёлыг хятад уншигчдад анх таниулсан нэрт орчуулагч, зохиолч, уран зураач Линь Шү (林纾, 1857-1927) өрнийн зохиолуудыг найз нөхдөөрөө япон орчуулгаас дам дамжуулан хэлүүлж, түүнийг нь тэмдэглэн аваад үндсэн агуулгыг нь хятадын сонгодог уран зохиолын маягаар уламжлалт бичгийн хэлээр найруулан буулгадаг байв. Тийм учраас түүний орчуулга нь уг эхээсээ нэлээд хол, чөлөөт хэлбэртэй байв. Гэхдээ тэр бээр төрөлхийн авъяас билиг, туурвил зүйн ур чадварынхаа ачаар уншигчдын сэтгэлийг хөдөлгөхүйц дүр дүрслэл, уран яруу хэрэглүүрүүдийг чадамгай хэрэглэсэн бүтээлүүдийг туурвиж байснаараа онцлог. орчуулгын уран бүтээлийнхээ гарааг 1898 онд «Парижаас ирсэн камелия бүсгүйн гэрээслэл» (《巴黎茶花女遺事》) буюу А.Дюма /хүү/ (Alexandre Dumas /fils/ 1824-1895)-гийн «Камелия авхай» («La Dame aux Camelias» 1848) хэмээх романыг анх нийгэм-улс төрийн зүтгэлтэн, зохиолч, орчуулагч Ван Шөүчан (王壽昌 1864-1926)-тай

---

⁷⁷ Батжавхлан Э., Баттөр Ш., Мөнх-Оргил А. (2017), XX зууны монголын уран зохиол, УБ., 29 дүгээр тал

хамтран орчуулж хэвлүүлснээс эхэлсэн бөгөөд орчуулгын уран бүтээлийнх нь санд А.Конан Дойлын (1859-1930) «Шерлок Холмс», Ж.Свифтын (1667-1745) «Гулливерын аялал», Л.Кэрроллын (1832-1898) «Алиса гайхамшгийн оронд», Д.Дефогийн (1660-1731) «Робинзон Крузо», Чарльз Диккенсийн (1812-1870) «Оливер Твистийн адал явдал» гээд Англи, Франц, Америк, Япон, Швед, Бельги, Норвеги зэрэг олон орны 150 гаруй зохиол багтаж байна⁷⁸. Энэ мэт жишээг бид дэлхийн орчуулгын уран зохиолын түүхээс олныг дурдаж болно.

Гэвч нөгөө талаар авч үзвэл хамтарч хийсэн орчуулгуудын үнэлэмжийн асуудал бүрхэг тодорхойгүй үлдэх, үл ойшоогдох нь бий. Өөрөөр хэлбэл, орчуулгын уран зохиолын талбарт мэдлэг боловсрол, авьяас чадвараа зориулсан үгийн урлагийн шилдэг төлөөлөгчдийн дотроос өөр өөрийн орчуулах арга барилаар ялгарч тодорхой амжилтад хүрсэн нь олон байдаг хэдий ч судлал шүүмжийн төвшинд тэр бүр нэр нь дурдагдалгүй үлдсэн нь ч бас цөөнгүй бий. Манай орчуулгын түхэнд авч хэлбэл орчуулгын уран бүтээл нь мэргэжлийн судлаач нарын анхаарлаас тийнхүү орхигдсон нэгэн зохиолч бол Монгол Улсын Ардын уран зохиолч, Соёлын гавьяат зүтгэлтэн, Монголын уран зохиолын ноён оргилын нэг Тангадын Галсан мөн юм. Түүний орчуулгын уран бүтээлийн санд Вьетнамын яруу найрагч То Хыу-гийн “Цус цэцэг” (Ред.: Л.Дашням. УХГ.УБ., 1976) түүврийг С.Дашцэвэлийн хамт, Румыны зохиолч Ливиу Ребрянугийн “Ион” (Ред.: Л.Баярмандах. УХГ. УБ., 1988) романыг Б.Чимиддоржийн хамт, Юнна Морицын “Ягаан муурын нууц” (Сурах бичиг, хүүхдийн номын хэвлэлийн газар, УБ., 1991.) хүүхдийн зохиолын түүврийг Д.Даваанямын хамт, мөн Т.Етекбайн хамт Ж.Какейн “Диважинд залрахын нууц” (1994) бүтээлүүд тус тус багтаж байна.

Туульч өөлд Тангадын Галсан 1932 оны хаврын тэргүүн сарын шинийн есөнд Цэцэрлэг Мандал аймгийн Чандмань уулын хошуу (Одооны Баянхонгор аймгийн Заг гол сумын нутаг) Бумбатад малчны гэр бүлд төржээ. монголын ноёдын нууц чуулга чуулдаг байсан Биндэрьяа хөх нуурын хөвөөнд хурга тугал хариулж, Чингис хаан Наймантай тулалдаж дийлсэн Заг-Байдрагийн Хүрэн бэлчирт хурдны морь унаж, анхны болзоонд давхиж өссөнөөрөө бахархдаг⁷⁹ буюу нүүдэлчин монгол ахуй соёлын дунд төрж, өсөж, хүмүүжсэн нь ертөнцийг үзэх түүний үзэл зарчмыг төлөвшүүлж, билиг авьяасыг нь хурцалж, монгол оршихуйгаа эрхэмлэх, эх орон, нутаг усаа хайрлах, эх хэл бичиг, утга соёлоо дээдлэх, түүх уламжлалаараа бахархах, аж төрөхүйн хүмүүнлэг ёс, эрх чөлөөт үзэл санаа, шударга ёсны төлөө тууштай тэмцэх үнэт зүйлсийг нь тодорхойлж өгсөн юм. Энэ чанар нь ч түүний амьдрал, ажил хөдөлмөр, уран бүтээл туурвилынх нь замналаас тод томруун харагддаг билээ. Тэр ч байтугай орчуулгынх нь уран бүтээлийг харахад ч

⁷⁸ Батжавхлан Э. (2019), XX зууны эхэн үеийн монгол, хятадын уран зохиолын харьцуулсан судалгаа. “Ганзам пресс” хэвлэл. УБ., 121-122 дугаар тал

⁷⁹ Сампилдэндэв Х. (2004), Туульч өөлд Тангадын Галсан (намтар, уран бүтээлийн товчоон). “XX зууны монгол зохиолчид” цуврал. № 13. УБ., 4 дүгээр тал

гадаадын уран зохиолыг хэрхэн монгол хөрсөнд, монгол сэтгэлгээнд уран яруу таацуулан орчуулахыг эрхэм болгож, авьяас мэдлэг, сэтгэл зүтгэлээ зориулж ирсэн бүтээлч хандлага ажиглагддаг. Тийм ч учраас Т.Галсангийн орчуулсан, шүүн найруулсан бүтээлүүд нь өөрийнх нь уран бүтээлээс дутуугүйгээр монгол уншигчдын сэтгэлийг булааж таашаал талархлыг нь хүлээдэг билээ.

Т.Галсаны орчуулгын талбарт гаргасан ололт амжилтын нэгэн түүхээс дурдвал 1970 оны 2-р сард Монголын Зохиолчдын Хорооны орчуулгын тасгаас уран зохиолын орчуулгыг хөгжүүлэх, орчуулагчдын уран чадварыг дээшлүүлэх зорилгоор Оросын нэрт зохиолч А.С.Пушкины “Телега жизни” хэмээх шүлгийг орчуулах уралдаан зарлажээ. Уралдааныг Зохиолчдын Хорооны нарийн бичгийн дарга нарын зөвлөгөөний шийдвэрээр батлагдсан комисс дүгнэсэн бөгөөд уг комиссын бүрэлдэхүүнд Б.Ринчен, Х.Пэрлээ, яруу найрагч-орчуулагч Ч.Чимид, Д.Пүрэвдорж, М.Цэдэндорж нар багтаж байв. Улмаар нийтдээ энэ уралдаанд 88 хүний 91 орчуулга ирүүлсний дотроос 1, 2-р байранд орсон хүн байхгүй, харин шагналт гуравдугаар байранд тухайн үед ШУА-ийн Хэл утга зохиолын хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний ажилтан байсан Д.Цэдэв, «Үнэн» сонины ажилтан байсан Ц.Хасбаатар нар “утгыг бүрэн ойлгож, хэлбэрийг зарим талаар хадгалахыг хичээсэн” тул бусдыгаа тэргүүлж шалгарсан бол энэ хоёрын ард Т.Галсан, Ж.Лхагваа, З.Дорж, Н.Пүрэв нарыг “орчуулгын утгыг зөв ойлгож, хэлбэрийг зарим талаар хадгалахыг бодсон, ураар бусдаас харьцангуй дээр болсон” гэж үзэж урамшуулах байранд оруулсан байдаг. Үүнээс харахад даруй тавь гаруй жилийн тэртээгээс Т.Галсан орчуулгын талбарт хүч авьяасаа сорьж, үнэлүүлж дүгнүүлж явсан байна. Харин түүнээс хойш авч хэлбэл Т.Галсангийн орчуулгын уран бүтээл, ур чадварын талаар дурдаж ярьсан нь бараг үгүй гэхэд хилсдэхгүй.

Тиймээс бид энэхүү өгүүллийн сэдвийн хүрээнд Т.Галсангийн орчуулгын онцлог, ур чадварынх нь нэгээхэн баримт болгож Румыны нэрт зохиолч, сэтгүүлч, нийгмийн зүтгэлтэн Ливиу Ребряну (1885-1944)-гийн алдарт “Ион” (1920) романы орчуулгаас нь зарим нэг жишээг татаж дурдахыг зорилго болгосон юм.

Энэхүү романд Трансильваны нэгэн жижиг тосгоныхны амьдралын тухай өгүүлдэг. Тэгэхдээ романд хоорондоо үл сүлжилдэх хоёр шугамаар нэг талаас эгэл тариачин эр Ион, нөгөө талаас тосгоны чинээлэг дээдэс болох санваартан Белчуг, Хердел багш нарын гэр бүлийн дотор өрнөж буй үйл явдлыг харуулсан байна. Тус зохиол нь дүрүүдийн сэтгэл зүй, нийгмийн анги давхаргын ялгааг тод харуулдаг төдийгүй газрын төлөөх зөрчил тэмцэл эцэстээ хүнийг хэрхэн цөхрүүлж, араатнаас дор нэгэн болгож сүйрэлд хүргэж буй ард түмний бодит амьдралын гашуун үнэний тухай өгүүлдэг. Чингэхдээ энэ зохиолын дүр дүрслэл, хэл найруулга нь гойд өвөрмөц бөгөөд тухайн нутаг, тариачин ардын хэл яриа, XX зууны эхэн үеийн европын нэгэн жижиг тосгоны амьдралыг нүдэнд харагдаж чихэнд сонсогдтол яруу сайхан бичсэн тул тэр бүгдийг орчуулгад, ялангуяа соёл иргэншил, хэл, сэтгэлгээний хувьд тэс өөр ертөнцөд хамаарах

монгол хэлт уншигчдад хүргэнэ гэдэг орчуулагчийн хувьд тун амаргүй даваа болох юм. Үүнийг Т.Галсан, Б.Чимиддорж нар орчуулгадаа хэрхэн шийдвэрлэсэн арга туршлагыг сонирхон үзье.

Зохиолд гарах оноосон нэрийн тухайд хот тосгодын нэрийг хэвээр үлдээж харин газар усны нэрийг монгол хэлнээ орчуулсан нь оновчтой шийдэл болжээ. Тухайлбал, Эх зохиолд:

Lășând Jidovit, a, drumul urcă întâi anevoie până ce-s, i face loc printre dealurile strâmtorate, pe urmă însă înaintează vesel, neted, mai ascunzându-se printre fagii tineri ai Pădurii Domnes, ti, s, i poposind put, in la Cis, meaua Mortului, unde picură ves, nic apă de izvor răcoritoare, apoi cote s, te brusc pe sub Râpele Dracului, ca să dea buzna în Pripasul pitit într-o scrântitură de coline. [L.Rebreanu, 2017:9]

Монгол орчуулгад:

Жидовиц өнгөрөөд зам нэлээд өгсүүр болж, толгодын дундуур гаруутаа чигээрээ дуурайснаа Ноёны шугуйн зулзаган эвэрлэг моддын хоорондуур бараа тасран булгийн сэрүүн тунгалаг ус мөнхөд дуслэгч Санваартны түгээгүүрт худаг хүрээд тэндээсээ Четгөрт гангын доорхноос гэнэт мурийн эргэж уулын энгэр нөмөрдсөн Припас тосгонд давхин иржээ. [Л.Ребряну, 1988:11]

Мөн энэ хэсэгт Л.Ребряну зам харгуйн үргэлжлэх байдлыг нэг талаар амьшуулан хөдөлгөөнт шинжтэй болгож, нөгөө талаар тэрхүү хөдөлгөөнийг мэдрэхүйн шинжтэй холбон эсрэгцүүлэн дүрслэх байдлаар тун уран илтгэсэн байгааг “lășând” – “унаа хөсгөөр өнгөрөн явах”; “se ridică cu greu la” – “хүчлэн өгсөх”, “тамирдан мацах”; “cede” – “уруудан буух”, “буун унах”, “бууж өгөх”; “înaintează vioi” – “урагш хурдан сэргэг алхах”; “lin” – “тайвуун урагшлах”; “ascunzându-se” - “далдран нуугдах”; “opriindu-se bine”- “ил зогтусах”; “coboară brusc”- “гэнэтхэн уруудан”; “pentru a se repezi în”-“дайран орох” гэдгээс тодхон харж болно. Энэ нь Л.Ребрянугийн зохиолын хэлний уран сайхны нэгэн онцлог, найруулгын нэгэн өвөрмөц шийдэл нь болдог төдийгүй реалист зохиолын байгалийн зураглалыг бүтээхдээ зохиолын үйл явдал, дүр, үзэл санааг тодотгох чухал элемент болгон ашигладаг туурвил зүйн хэв шинжийг ч гайхам урласны жишээ болох юм. Нарлаг атлаа нозоором нам гүм байдал дор гуравдугаар биеэс хүүрнэн өгүүлэгчийн алсыг бараалан харах нүдний харц, дотоод сэтгэлийн байдлыг илтгэж, ертөнцийн мухар мэт буйдхан алсад буй Румыны олон тосгоны нэгэнд гаднаас нь үзвэл онцын гойд зүйлгүй, уйтгарт хэвийн байдалтай мэт харагдавч хүний амьдрал, аж төрөхүйн эрэлт хэрэгцээ, газар хөрөнгийн төлөөх хүсэл шунал мөн адил буцлан байж, зөрчил тэмцэлтэй хатуухан ертөнц рүү уншигчийг аянчин лугаа адил зам харгуйн дүрслэлээр алгуурхан хөтлөн оруулдаг. Тэгвэл үйл үгээр дамжуулан бүтээсэн эл дүрслэлийг монгол хэлний үйл үгээр оноон орчуулахад “өнгөрөөх”, “дуурайх”, “бараа тасрах”, “хүрэх”, “мурийн эргэх”, “нөмөрдөх”, “давхин ирэх” зэргээр замын үргэлжлэх дүрслэлийг гагцхүү үйл хөдлөлийн

явцыг голлож илэрхийлсэн нь амьшууллын шинжийг тусгахын хамт монгол хүний алсыг бараалан төсөөлөх сэтгэхүйд нийцүүлэн илэрхийлсэн байна.

Орчуулгад энэ зарчмыг тууштай баримталж ирснийг бид өөр бусад хэсгийг орчуулсан байдлаас мэдэж болно. Тухайлбал зам харгуйн дүрслэл гарч буй өөр нэгэн хэсгийг хэрхэн орчуулсан байгааг үзье.

Эх зохиолд:

Fundătura pleacă din Ulit, a din dos, de lângă biserică, se adânceș, te mereu între dealuri sila Ștefan Ilina, se despică în două. Un brat, mai scurt o ia la stânga, numai printre vreo trei-patru căsute, apoi se face drum de car, se catără pe coastă și se pierde în câmp: cellalt însă merge înainte, cu casele tot mai rare, pe urmă, mereu pe lângă Pârâul Dracului, din ce în ce mai serpuie, până ce intră în Pădurea Fulgerată... [L.Rebreanu, 2017:49]

Монгол орчуулгад:

Мухрын гудамж, сүмийн хажуугийн гудамжнаас эх авч, толгодыг ороон, Штефан Илийн гаднаас салаалжээ. Богино салаа нь зүүн тийш эргэн хоёр гурван байшин өнгөрмөгцөө дардан замд нийлээд, уулын бэлийг ташлан, тариан талбайд шургажээ. Нөгөө салаа нь тосгоны зах дахь өөвөр цөөвөр байшингуудын дундуур сүлжин Чөтгөрийн голын эргээр тахирласаар Аяндын шугуйд шургажээ... [Л.Ребряну, 1988:48]

Үүнд “pleacă” – “эхлэх” гэдгийг “эх авах”; “a din dos” – “хойно, ард” гэдгийг “ороох”; “se despică în două” – “хоёр хуваагдах” гэдгийг “гаднаас салаалах”; “ia la stânga” – “зүүн тийш эргэх”; “printre” – “дундуур, голоор” гэдгийг “өнгөрмөгц”; “face drum” – “зай тавьж өгөх” гэдгийг “нийлэх”; “catără pe coastă” – “эрэг өөд өгсөх” гэдгийг “уулын бэл ташлах”; “pierde în câmp” – “тариан талбайд далдрах” гэдгийг “тариан талбайд шургах”; “merge înainte” – “дундуур нь урагшлах, голоор нь урагшлах” гэдгийг “дундуур сүлжих”; “serpuie” – “ороох” гэдгийг “тахирлах”; “intră în” – “орох” гэдгийг “шургах” гэж тус тус оноосон байгаа нь эх зохиолд зам, гудамжны үргэлжлэх байдлаар тосгоны орчныг зураглан дүрсэлснийг монгол хэлнээ орчуулахдаа зүг чиг, орон байрны утга заасан үгсээс зайлсхийн үйл үгийн сонголтыг сайтар анхаарч, аль болох давталгүйгээр илэрхийлэхийг зорьсон нь орчуулгын найруулгыг уран яруу болгосон төдийгүй монгол хүний төсөөлөлд шууд буухаар дүрсэлж чадсан нь оновчтой шийдэл болсныг бид харж болох байна. Мөн эх зохиолд “trei-patru căsute” – “гурав дөрвөн байшин” гэж тооны нэрээр тоймчлон өгүүлснийг “өөвөр цөөвөр байшингууд” гэж, “Pârâul Dracului” гэсэн ардын домгийн алдарт дүрийн нэрээр нэрлэсэн голын нэрийг “Чөтгөрийн гол” гэж ерөнхийлж, “Pădurea Fulgerată” гэх ойн нэрийг “Аяндын шугуй” гэж орчуулан буулгасан нь монгол уншигчдад илүү ойлгомжтой, гадаад нэрээс шалтгаалж анхаарал сарнилгүй уран төсөөлөлд шууд хүртэгдэхээр орчуулсан байна.

Энэ мэтчилэн монгол хэлний үг, хэллэгийн баялаг сангаас ашиглан эх зохиолын дотор давтан хэрэглэж байгаа үг хэллэгүүдийг аль болох давталгүйгээр буулгахыг

хичээсэн нь тус орчуулгын нэг давуу онцлог болох юм. Жишээ нь: *“томоогүй хүүхдүүд”* гэснийг *“Дүрсгүй жаалууд”, “тархигүй гайхлууд”, “дүрсгүй хоолны савнууд”*; үнэн алдарт шашны ламыг хам сэдвийн тухайн утга агуулгаас хамааран *“санваартан”, “лам”, “ламтан”, “ламбугай”, “гэгээн эцэг”, “багштан”, “дээдэс”* гэх мэтээр орчуулсан байна. Түүнчлэн зохиолд шашны зан үйл, сүсэгтэн олны тухай өгүүлсэн хэсгийг орчуулахдаа бурхан шашны соёлын улбаатай нэр томьёо, хүндэтгэлийн үг хэллэгийг түлхүү хэрэглэсэн байхын сацуу *“дуганыхаа жавдан дээрээс ном айлдаж байгаа юм шиг”* гэх мэт хэллэгүүдийг зохистой газар нь оновчтой ашигласан нь утга санааг тодруулахад, орчуулгын хэл найруулгыг олон талтай, баялаг болоход нөлөөлсөн байна.

Эх зохиолын утга агуулгыг яруу тод илэрхийлэх үүднээс өгүүлбэрт дүр дүрслэлийг тодотгох үүрэгтэй орсон гишүүнийг солих: *“сүүн цагаан муур”* гэдгийг *“цав цагаан муур”, “хүндээр амьсгаадах”* гэдгийг *“байдгаараа уухилан аахилах”, “хүдэр биетэй согтуу эр мэт”* гэж нэр үг дээр суурилж илэрхийлсэн салхины адилтгалыг *“согтуу юм шиг гуйвлан”* хэмээн үйлийн шинжийг нь онцолсон зүйрлэл болгосон байхаас гадна *“нохой шиг”* гэдгийг *“яс горилж байгаа нохой шиг”, “ярианд оролцохоос эмээн”* гэдгийг *“үг хэлж зүрхлэх ч үгүй дэмий л гөлөлзөн”* гэх зэргээр нэмэн дэлгэрүүлж утгыг улам тодорхой болгосон хувиргалын жишээ ч цөөнгүй байна.

Ливиу Ребряну “Ион” романаа туурвихдаа хурц үг хэллэг, түүний дунд өвөрмөц хэлц, хэвшмэл хэллэгийг маш их ашигласан нь түүний зохиолын хэлийг тун яруу баялаг болгох үндсэн нэг шинжийг нь бүрэлдүүлсэн байдаг. Тэгвэл уул романы монгол орчуулгыг бүтээхэд Т.Галсан, Б.Чимиддорж нар монгол хэлний хэлц хэллэгийг өргөн дэлгэр ашигласан байхаас гадна өөрсдөө ч утгын гайхалтай тансаг тогтвортой нийлэмж бүтцүүдийг зохиож хэрэглэсэн нь тус орчуулгын хэлийг маш уянгалаг, амьд болгоход чухал үүрэг үзүүлсэн байна. Жишээ нь: *“хүссэн юм хүзүүн дундуур татах”, “амандаа орсон шар тосыг хэлээрээ түлхэх”, “ичих нүүрэндээ элэг наах”, “жаргалын далайд умбах”, “лусын дагина шиг”, “усан хулгана болох”, “яарвал даарна”, “аргатай хүн алтан аяганаас ус ууна”, “өнгөрсөн борооны хойноос цув өмсөх”, “аз хүү ирвэл ёоз хүүгээр гэр барина”, “бүдэрдэггүй морь, энддэггүй хүн гэж хаана байх вэ”, “суувай эм”, “ам булаалдах”, “урам хугарах”, “эр хүнд итгэхээр эрхий хуруундаа итгэ”, “бодоод бодоод бодын шийр дөрөв”* гэх мэт монголчуудын дунд түгээмэл хэрэглэгддэг хэлц, хэллэгүүд олон байхаас гадна эх зохиолын утга санаанаас үүдэлтэй *“эрийн сайхантай суулаа гэж эрдэнэ шиш илүү ургахгүй, хөгжөөнтэй сэргэлэн эртэй боллоо гээд хүссэн бүхэн чинь аандаа бүтчихгүй”, “ухаан мухар бол үйлс сохор”, “өр гэдэг үстэй толгой давлаа”, “өр өсөх нь хулс ургахаас хурдан”, “хар нохойг угаавч цагаан болдоггүй”, “бурхнаас ч айхгүй, хүнээс ч эмээхгүй”* гэх мэт бүтээлч туршлагын жишээ ч цөөнгүй байна.

Мөн түүнчлэн “бэлэвсрэх гэдэг нь гашиун зовлон” гэдгийг “эр нөхрөө алдана гэдэг шороо үмхэнэ гэсэн үг дээ”, “лааны тос шиг зөөлөн” гэдгийг “хайлсан тос шиг зөөлөн”, “эрүүл болтугай” гэдгийг “ерөөлөөр болтугай”, “сэтгэлдээ тээх” гэдгийг “зүрхэнд уяатай”, “нүгэл ихтэй хүн” гэдгийг “нүглийн сав шүү дээ”, “толгой гудайн дуугүй зогсох” гэдгийг “хор нь буцалж, шар нь гозойно”, “санаснаар минь байдаггүйд сэтгэл минь өвдөж харуусдаг” гэдгийг “сэтгэлийн там, гунигийн үүл болсон тэр үгэнд орохгүй юм”, “сэргэлэн юм аа” гэдгийг “чоно борооноор”, “... юу руу гаа тонил, бурхан минь өршөө” гэдгийг “далд ор... газрын гай минь”, “бүх аргаа бараад” гэдгийг “эрийн арван гурван мэхээ гаргаад”, “хашираагаад өгнө өө” гэдгийг “дөрий чинь дугтраад өгнө өө” гэх зэргээр хэлц, хэллэгийг ашиглан эх зохиолын утга санааг гүнзгийрүүлсэн, дүрслэлийг дэлгэрүүлэн чимсэн, зохиолын дүрүүдийн харилцан яриаг монгол хүн уншихад сэтгэлд ойр, амьдлаг болсон орчуулгын сайн жишээ олныг дурдаж болохоор байна.

“Ион” романы монгол орчуулга эх зохиолын үзэл санаа, дүр дүрслэлийг бүтээсэн уран яруу хэрэглүүрийг хэл найруулгын түвшинд хэрхэн ончтой сайхан буулгасны жишээ болгож Белчуг ламтныг дүрсэлсэн нэг хэсгийг харьцуулан үзье. Эх зохиолд байгааг үгчлэн буулгавал “Тэр эхнэртээ маш хайртай байв, [эхнэрээ] алдсан энэ уй гашиу түүний сэтгэлийг хатаажээ. Өвчинд баригдан маш их турж эцсэн тул хэн бүхэн түүнийг харуутаа “яаж шуухан амьд явна даа” гэж бодох аж” гэсэн хоёр өгүүлбэрийг орчуулгад “Эхнэртээ голоосоо хайртай байсан тэр, талийгаачийн хойноос сэтгэлээр унаж, амь нь хаана байгаа юм гэмээр яс арьс болжээ” гэж бүтцийн хувьд нэгтгэн нийлүүлсэн байх төдийгүй монгол хэлний үг, хэллэгийг оновчтой тохируулан утга санааг нь тодруулж, уншихад ойлгомжтой, хэл найруулгын хувьд уран цэгцтэй болсон нь илэрхий харагдана. Мөн Роза Лангийн тухай өгүүлэх өөр нэгэн хэсгээс үгчлэн буулгавал “Та ч бас сэгсгэр болгоныг магтах гэж юунд яарна... Түүнийг сайхан гэвэл намгийн шулмыг юу гэх вэ? Румын хэл ч мэдэхгүй мунхаг эмэгтэй яаж сайхан байх вэ дээ” гэснийг “Дүрсгүй банди минь, тэр муу сувай эмийг магтах юун... Түүнийг сайхан гэвэл боохолдойг юу гэх болж байна? Румын хэл ч мэдэхгүйг бодоход ялдмаасаа тэнэг нь илүү байх” орчуулсан нь хэл найруулгын аль ч талаасаа монгол хэл соёлд ойр, орчуулгын модон хэлнээс хол, монгол хүний ой тойнд шууд буухаар илэрхийлж чадсан нь орчуулагчдын ур чадварыг тод харуулж байгаа юм.

Мэдээж хэрэг Ливиу Ребрянугийн “Ион” романы монгол орчуулгын цөөн зарим жишээгээр бид Т.Галсангийн орчуулгын ур чадварыг бүрэн дүүрэн гаргаж ирнэ гэдэг боломжгүй. Гэхдээ өрнийн уран зохиолыг хэрхэн дорнын хөрсөнд идээшүүлж, нүүдлийн соёл иргэншилтэй монгол хүнд, монгол хэл соёл, монгол сэтгэхүйд хүргэж, хүртээж болдог арга туршлагын тодорхой баримт болгох үүднээс, өнөө цагт газар аваад байгаа модон орчуулгын өөдөөс үлгэр болгон үзүүлэхийн тулд зах зухаас нь өргөн толилуулсан билээ. Монголын бичиг номын мэргэд дэлхийн утга соёлын өв сангаас төрөлх хэлнээ

гарамгай сайхан орчуулж, тэр ч байтугай монгол хэл соёлын салшгүй нэгэн хэсэг болтол нь нутагшуулж өөриймшүүлж ирсэн орчуулгын баялаг түүх уламжлалыг бүтээсэн билээ. XX зуунд орчуулгын уран зохиол маш эрчимтэйгээр хөгжсөн бөгөөд тэргүүн эгнээнд нь эрдэмтэн, зохиолч, яруу найрагчид түүчээлэн ирсний нэг нь өөрийн гэсэн орчуулгын арга барилтай, гойд сайхан хэл найруулгатай содон төлөөлөгч бол яах аргагүй Ардын уран зохиолч Т.Галсан мөн гэдэг нь түүний орчуулгын бүтээлүүдээс тодорхой харагдаж байна.

Эдүгээ залуу орчуулагчид олноор төрөн гарч, жил ирэх тусам орчуулгын уран зохиолын тоо чанар нэмэгдэж байгаа хэдий ч сайны дотор саар гэгчээр хэт үгчлэн буулгасан модон орчуулгууд ч олон байгаа нь үнэн билээ. Энэ нь басхүү борлуулалтын ашиг хонжоог хөөцөлдөн гаднаа гяланцаг дотроо паланцаг орчуулгууд газар авч байгаатай ч холбоотой юм. Машины орчуулгыг өнгөц боловсруулах төдийгөөр богино хугацаанд хийж гаргасан, чамин ганган хавтастай орчуулгууд үүний тод жишээ. Иймд тоог бус чанарыг, хугацааг бус чансааг, ашгийг бус ач холбогдлыг анхаарч залуус маань зөвхөн гадаад хэлийг сохроор шүтэлгүй мөн эх хэл, утга соёлоо дээдлэн, мэдлэг боловсролоо гүнзгийрүүлэн, ахмад үеийнхнийхээ орчуулгын баялаг туршлагаас илүүхэн судалж суралцахыг хичээн явбал зохилтой байна.

НОМ ЗҮЙ

1. Liviu Rebreanu. (2017), *Ion*. Interbellum Scriptorium. București.
2. Ливиу Ребряну. 1988), *Ион*. Орч.: Т.Галсан, Б.Чимиддорж, УБ
3. Батжавхлан Э., Баттөр Ш., Мөнх-Оргил А. (2017), XX зууны монголын уран зохиол, УБ
4. Батжавхлан Э. (2019), XX зууны эхэн үеийн монгол, хятадын уран зохиолын харьцуулсан судалгаа, УБ
5. Сампилдэндэв Х. (2004), Туульч өөлд Тангадын Галсан (намтар, уран бүтээлийн товчоон). “XX зууны монгол зохиолчид” цуврал № 13, УБ